

суб'єктів суспільного життя. Тому-то й дослідження поняття правової держави має імпліцитно включати характеристику, розкриття її специфічної соціальної сутності. А конституювання такої держави як реального феномена, тобто перетворення цього загальнолюдського ідеалу у дійсність, вимагає набуття відповідною державою саме такої сутності.

З другого боку, поняття правової держави у розглядуваному аспекті є нічим іншим, як конкретизацією загальної концепції соціальної сутності держави стосовно конкретно-історичних умов — умов громадянського суспільства трудящих-власників.

У цьому — ще одне свідчення універсальності й фундаментальності цієї концепції як неодмінного складника юридичної науки, насамперед її загальнотеоретичного та історичного підрозділів.

Надійшла до редколегії 25.01.96

В. О. РУМ'ЯНЦЕВ, канд. юрид. наук, доц. НЮА України

ПРИРОДА ВЛАДИ І ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Ідея гетьманату як суто української національної моделі організації державної влади не завмирала протягом XVIII, XIX і початку XX століть. Лютнева революція 1917 р. збудила в Україні прагнення мати свою державу і утворила реальні передумови для її створення. Центральна Рада зробила багато для розбудови української держави.

На жаль, позиції Центральної Ради дуже скоро послабли, причина тому — германська окупація України і тяжкі умови Брестського договору, які Центральна Рада виконати не змогла, що в кінцевому підсумку і визначило її долю.

Тим часом у Києві широку діяльність розгорнула політична консервативна партія Українська Народна Громада, заснована генералом П. Скоропадським. Найбільш впливові її діячі (М. Устимович, І. Пашевський, В. Кочубей, В. Любинський, М. Василенко) ширили між народом переконання, що тільки «влада сильної руки» може завести лад і порядок у державі. Найкращою формою такої влади в Україні вважалось історичне гетьманство, яке ще жило у пам'яті народу. Громада мала зв'язки з партією хліборобів-демократів та Союзом земельних власників. Одночасно вона навіязала тісні стосунки з німецьким командуванням в Україні.

Ці зусилля не лишилися непоміченими. У середині квітня

на одній з нарад німецького та австрійського командування було вирішено, зважаючи на неможливість співпраці з Центральною Радою, підтримати іншу владу, яка постала б у наслідку перевороту. Новий уряд передбачалось утворити у формі диктатури, з твердою владою, без народного представництва, принаймні на перший час. За найкращу форму влади було визнано гетьманат¹.

Наприкінці квітня 1918 р. начальник штабу німецьких військ в Україні генерал Гренер з'ясував з Українською Народною Громадою умови, на яких німці погоджувалися на здійснення перевороту. Головні умови були такі: визнання Брестської угоди; розпуск Центральної Ради; відкладення Установчих Зборів; підлеглість польовим судам осіб, що виступатимуть проти окупантів; вільна торгівля; відновлення права власності на землю; оплата за військову поміч Україні². Генерал Гренер підкреслив, що німці безпосередньо участі у перевороті не братимуть і підтримають гетьмана лише після того, як він буде обраний.

Залежність майбутнього голови Української держави від німців ще більш яскраво виявляється у телеграмі імператора Вільгельма до командуючого німецькими військами в Україні фельдмаршала Ейхгорна: «Передайте генералу Скоропадському, що я згоден на обрання гетьмана, якщо гетьман дасть зобов'язання неухильно виконувати наші поради»³.

Таким чином, слід визнати, що проголошення Української гетьманської держави було по формі поверненням до історичних традицій у подальшій розбудові української держави, але по суті гетьманський переворот не мав характеру стихійного прориву спровокованої непорадністю Центральної Ради соціально-громадської енергії. Це був типовий путч німецького командування, а гетьман послужив ширмою для неприпустимої з огляду на умови Брестського договору формальної німецької окупації України⁴.

29 квітня 1918 р. у Києві зібрався Хліборобський конгрес, на який прибуло 6432 уповноважених представників від восьми українських губерній. У промовах вони рішуче висловлювали незадоволення політикою Центральної Ради, соціалістичними експериментами і вимагали поновлення приватної власності на землю та утворення міцної влади

¹ Див.: Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2-х т. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 р. К., 1992. С. 489.

² Див.: Полонська-Василенко Н. Історія України. Т. 2. С. 490.

³ Деникин А. И. Гетманство и Директория на Украине//В кн.: Революция на Украине по мемуарам белых. М.; Л., 1930. С. 138.

⁴ Див.: Велика історія України: У 2-х т. К., 1993, Т. 2. С. 342.

у формі історичного гетьманату. Присутні односторонньо обрали гетьманом України генерала Павла Скоропадського. Навряд чи можна погодитись з твердженням Н. Полонської-Василенко, що в порівнянні з обранням гетьманів, починаючи з Виговського і закінчуючи Розумовським, це було найбільш велелюдне з усіх обрань¹, оскільки Хліборобський конгрес був невзможі виражати волю всього населення України.

В ніч з 29 на 30 квітня прихильники гетьманського перевороту опанували всі державні установи майже без боротьби. Тільки галицькі Січові стрільці, які охороняли Центральну Раду, намагалися обороняти її. Успіх прихильників Скоропадського у значній мірі був обумовлений підтримкою німців, які напередодні перевороту роззброїли Синьожупанну дивізію і стягли до столиці значні військові сили.

Крім того, на боці гетьманського перевороту стояли досить широкі кола бездіяльних обивателів, які не досить ясно розуміли суть подій, що відбувалися, але бажали спокою, безпеки і порядку будь-якою ціною.

Так, місце Української Народної Республіки заступила Українська гетьманська держава².

Як відомо, багато з планів П. Скоропадського лишилися нереалізованими, а постать гетьмана й досі викликає гарячі дискусії. Але особа П. Скоропадського заслуговує на пильну увагу саме з точки зору його внеску у розбудову Української держави.

Свою державну діяльність гетьман Скоропадський розпочав з рішучої відмови від соціальної політики Центральної Ради і обіцянок повернути життя в нормальне русло. Все це у концентрованому вигляді містилося у виданих 29 квітня 1918 р. «Грамоті до всього українського народу» та «Законах про тимчасовий державний устрій України».

«Грамота» стала свого рода програмним документом, у якому гетьман, описуючи останні події в Україні, пояснював причини його згоди прийняти вибір на гетьмана і накреслював основні напрямки діяльності майбутнього уряду.

Управління краєм покладалося на призначаему гетьманом Раду міністрів. Центральна Рада і Мала Рада, як і усі земельні комітети, розпускалися. Усі міністри і їх товариші звільнялися.

Гетьман запевняв, що в найближчому часі буде виданий закон про порядок виборів до Сейму України, а до цього

¹ Див.: Полонська-Василенко Н. Історія України. Т. 2. С. 490—491.

² Див.: Деникин А. И. Гетманство и Директория на Украине//В кн.: Революция на Украине по мемуарам белых. С. 141.

³ Див.: Скоропадський П. П. Спомини. К., 1992. С. 109—110.

часу він буде стоять на сторожі порядку і законності в Українській державі.

«Грамота» повертала право приватної власності як основу культури і цивілізації, а всі розпорядження колишнього уряду, що це право знесли чи обмежили, скасовувались. Була повернена повна свобода продавати і купувати землю.

Гетьманська «Грамота» надавала повну свободу у економічній і фінансовій сфері, широку можливість приватній ініціативі¹.

З думок, викладених у «Грамоті», можна відчутти, що гетьман Скоропадський досить ясно уявляв собі, яка важка і відповідальна праця чекала на нього в кількох найближчих місяцях. Він знав, що цю складну ситуацію погіршуватиме обставина, що український уряд буде знаходитися у середині між двома ворожими таборами: українськими соціалістичними партіями Центральної Ради і австро-німецькими військами.

У «Законах про тимчасовий державний устрій України» визначалась конструкція власних структур гетьманської держави. «Закони» мали діяти до скликання Українського Сейму. Замість назви УНР стала вживатись назва «Українська держава».

Певна річ, що чільне місце у «Законах» посідав розділ про повноваження гетьмана. У ньому зокрема говорилося, що вся влада у державі належала гетьману, і без його затвердження жодний закон не набирав чинності. Він призначав прем'єра, який складав кабінет і представляв його на затвердження гетьмана. Останній мав право відправити у відставку кабінет у повному його складі, рівно як і звільнити з посади будь-якого урядовця. Гетьман був вищим керівником всіх закордонних зносин Української держави і Верховним воєводою. Він мав право оголошувати області на військовому, осадному або виключному положенні².

Такі повноваження гетьмана свідчать, що творці режиму бачили його сильним, авторитарним диктатором. Це дає підставу говорити, що гетьманський режим являв собою спробу консервативних політичних сил загасити полум'я революції, збити хвилю радикальних соціалістичних настроїв, силою державної влади та поміркованих реформ увести суспільне життя в рамки правових норм, обстояти право приватної власності. І не випадково, що соціальну опору

¹ Див.: Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія Української конституції. К., 1993. С. 86—87.

² Див.: Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія Української конституції. С. 87—90.

гетьманату становили вищі й середні шари суспільства: підприємці, великі власники, службовці, заможне селянство.

Сам факт приходу гетьмана до влади і ті широкі повноваження, які він отримав, визвали досить протилежні оцінки насамперед його сучасників. В. Ленін кваліфікував прихід гетьмана до влади як реставрацію в Україні буржуазно-поміщицького монархізму¹.

В. Винниченко, навпаки, вказує на те, що деякі українські політичні сили пропонували розглядати гетьмана як «тимчасового президента Української Республіки»².

Оцінюючи форму правління Української гетьманської держави, слід мати на увазі, по-перше, що претензії гетьмана майже на необмежену владу не могли приховати того факту, що реальна влада в Україні належала німцям, а не українцям³. По-друге, в законодавчих актах гетьманської доби не було жодного натяку на проголошення України монархією, а, навпаки, підкреслювалось, що устрій Української держави мав визначити майбутній Сейм. «Гетьман не думає стати самодержцем, — йшла річ у заяві Ради міністрів від 10 травня, — назва гетьман — це втілення в історичній національно-українській ідеї незалежної і вільної України». Поява гетьмана, — наголошувалося в заяві, — «поклала початок нової епохи в історії державного життя України»⁴. До певної міри це було так, оскільки парламентська республіка в особі Центральної Ради в тих екстремальних умовах показала свою неспроможність. Тому гетьманат можна розглядати як крок на шляху до більш ефективної моделі організації влади в конкретних історичних умовах. По-третє, встановити монархічний лад в країні, де щойно відбулася революція проти царської системи, легальним шляхом не було надії⁵.

Значну увагу «Закони» приділяли правам і обов'язкам громадян. Вони мали боронити Україну, платити податки і нести інші тягари. Їх особисту свободу боронили закони; ніхто не міг незаконно ув'язнити громадянина; кожний громадянин сам обирав собі працю і місце помешкання; йому належало право приватної власності; кожний користувався свободою зборів і вислову своїх думок у письмі і слові і міг заснувати свою організацію. Але широке коло прав і свобод в умовах окупації в значній мірі було фікцією. Ще до про-

¹ Див.: *Ленін В.* Полн. соб. соч. Т. 50. С. 70.

² *Винниченко В.* Відродження нації. У 3-х ч. Ч. III. К., 1990. С. 35.

³ Див.: *Субтельний О.* Україна: історія. К., 1991. С. 311.

⁴ *Дорошенко Д.* Історія України. Ужгород, 1932. Ч. II. С. 94.

⁵ Див.: *Соловей Д.* У справі оцінки акту державного перевороту 29 квітня 1918 р. // Політологічні читання. 1994. № 3. С. 242

голошення гетьманату німці запровадили на окупованих територіях свої воєнно-польові суди, котрі мали розглядати усі випадки протидії «громадському порядку». Своім наказом фельдмаршал Ейхгорн забороняв «вуличні збори», а також порушення «порядку чи громадської безпеки шляхом агітації усної, через пресу чи якими б то не було іншими способами». Зі згоди гетьманської адміністрації ці накази зберігали чинність. 22 липня 1918 р. командуючий австро-угорською Східною армією видав наказ про відання страйкарів до воєнно-польового суду. Тільки в Одесі на підставі цього наказу було затримано понад 2000 робітників¹.

У відповідності з «Законом про тимчасовий державний устрій України» уряд — Рада міністрів — мала об'єднувати працю «окремих відомств по предметах як законодавства, так і вищого державного управління». В своїй діяльності члени уряду були відповідальні перед гетьманом.

Так визначав компетенцію і напрямок діяльності уряду закон, а на практиці Рада міністрів перетворилась в арену політичної боротьби, яка точилася насамперед за особистий склад уряду.

Першим прем'єром гетьманського уряду був призначений М. Устимович. Його намагання притягнути до праці українських соціалістів не мали успіху. Провід українських соціалістичних партій відмовився взяти участь і в роботі уряду під головуванням М. Василенка.

І лише третьому прем'єрові Ф. Лизогубу, на початку травня 1918 р., вдалося сформувати кабінет, але без участі українських соціалістів. До складу кабінету увійшли Ф. Лизогуб — прем'єр і внутрішні справи — нащадок старого козацького роду; Д. Дорошенко — закордонні справи — нащадок українського гетьманського роду; О. Рогоза — військові справи — з козацького роду на Уманщині; А. Ржепецький — фінанси — з старого українського роду; С. Гутник — торгівля — кадет єврейського роду; В. Кокольцов — харчові справи — дворянин з Харківщини; В. Зінківський — релігійні справи — професор Українського державного університету; Ю. Любинський — здоров'я — лікар з Київщини; М. Василенко — освіта — український діяч з Чернігівщини; Б. Бутенко — шляхи — український діяч з Херсонщини; М. Чубинський — судочинство — син відомого українського вченого і етнографа; Ю. Вагнер — праця — член партії народних соціалістів; І. Кістяковський — державний писар — син українського вченого; Г. Афанасьєв — державний контролер.

¹ Див.: Історія України: Курс лекцій. У 2 кн. К., 1992, Кн. 2, С. 157.

Склад Ради міністрів свідчить, що гетьман Скоропадський намагався ввести до міністерств справжніх фахівців—українських патріотів і діячів, а також представників національних меншин, готових служити Україні¹.

Відмовившись від участі в уряді, представники соціалістичних партій, розуміючи реальне розставлення сил, направили до генерала Гренера делегацію, яка висловила йому умови участі соціалістів в уряді. Головним з них було признание конституції, яку виробила Центральна Рада. Це докорінно міняло суть гетьманської держави, і тому генерал відмовив.

Після цього конфронтація між соціалістичними партіями і гетьманським урядом ще більше посилилась. Цей момент на думку видатного історика України і безпосереднього учасника тих подій Д. Дорошенка є глибоко драматичною подією в історії української державності, оскільки українські соціалісти не захотіли мати діло з гетьманом, своїм співвітчизником, а вважали за краще мати справу з окупантами — головними носіями лиха².

Ставши у опозицію до гетьманського уряду соціалістичні партії об'єдналися в Український Національно-Демократичний Союз (УНДС).

Напруженість у відносинах між гетьманським урядом і соціалістичними партіями дуже ускладнювала обстановку в Україні. Це добре розуміли німці, які почали тиснути на Скоропадського, щоб він зукраїнізував свій уряд. Гетьман зробив крок у цьому напрямі, запросивши 5 жовтня на бесіду представників УНДС В. Винниченка, А. Ніковського і Ф. Швеця. Після цієї зустрічі, 24 жовтня 1918 р., до складу Ради міністрів увійшло п'ять міністрів, запропонованих УНДС. Але ця міра не зняла суперечностей, бо вони полягали значно глибше — у подальшій долі української державності: самостійної, яку відстоював УНДС, або ж в федерації з Росією, за що виступав Протофіс (організація представників промисловості, торгівлі, фінансів та сільського господарства). Як справедливо відзначив Т. Гунчак — історія мабуть не знала іншого уряду з такими діаметрально протилежними поглядами³.

Під впливом зовнішніх чинників, а саме перемоги Антанти у світовій війні, Україна була змушена шукати інших шляхів і партнерів в справі відстоювання власної держав-

¹ Див.: *Нагаєвський І.* Історія Української держави двадцятого століття. К., 1994. С. 134.

² Див.: *Дорошенко Д.* Історія України. Т. II. С. 54—59.

³ Див.: *Гунчак Т.* Україна: перша половина XX століття: Нариси політичної історії. К., 1993. С. 151.

ності. Нова орієнтація на Антанту, звичайно, приводила до думки про федерацію з Росією. Цей курс і знайшов відбиття у гетьманській грамоті від 14 листопада 1918 р., якою проголошувалася федерація України з майбутньою невеликою Росією. Того ж дня гетьман доручив скласти новий уряд С. Гербелью, який був готовий використати Україну як базу для відродження «єдиної та неподільної» Росії.

Так, на жаль, українці різних політичних орієнтацій не змогли знайти розради, об'єднатися в ім'я інтересів української держави, поступитись своїми партійними програмами і особистими відносинами.

Суперечність повноважень гетьмана Скоропадського, його залежність від зовнішніх чинників, опозиція з боку соціалістичних партій, безумовно, відбивалися на характері діяльності його уряду.

Активною і плідною виявилася діяльність гетьманського уряду у галузі зовнішніх стосунків. На початку гетьманської доби важливішим завданням зовнішньої політики було налагодження стосунків з державами Центрального блоку— Німеччиною та Австро-Угорщиною. Останні намагалися утримувати Україну в колі своїх інтересів і рішуче протестували проти намагань гетьмана встановити відносини з державами Антанти.

Гетьманський уряд налагодив добрі відносини з урядами держав, які постали на території колишньої Російської імперії: Фінляндією, Литвою, Грузією. Велися переговори з нейтральними державами — Швейцарією, Данією, Іспанією, Швецією, Голландією, Норвегією, Італією, Персією.

Окреме місце належить дипломатичним відносинам гетьманського уряду з урядом радянської Росії. Відповідно з Брестським договором Москва була зобов'язана укласти мир з Україною. Делегація для укладання мирного договору в числі понад 20 осіб прибула з Москви до Києва вже після перевороту, її головою був Х. Раковський. Українську делегацію очолював професор С. Шелухін. У ході переговорів обговорювалися справи припинення воєнних дій, фінансів, транспорту, поштових зносин, обміну полоненими, економічних і культурних стосунків. Тут гетьманський уряд мав деякі успіхи — було укладено перемир'я і створені українські генеральні консульства у Москві та Петрограді, а також консульства в багатьох великих містах Росії. Гірше стояла справа стосовно кордонів. Особливо різькі суперечки викликали питання окремих повітів Чернігівщини, Курщини і Воронежчини, а також Донецького вугільного басейну. Тривалі дебати так і ні до чого не привели, і остаточний мир між Україною і Росією не був укладений.

Більшовики не поспішали домовитися з урядом П. Скоропадського ще й тому, що представники УНДС, підготовляючи повстання проти гетьманського уряду, шукали їх допомоги. Наприкінці літа між ними була досягнута угода. Більшовики зобов'язувалися визнати той лад, який буде встановлено новою українською владою, і не втручатися у внутрішні справи України. З свого боку УНДС, — згадує В. Винниченко, — обіцяв легалізацію комуністичної партії в Україні¹.

Величезне значення мало земельне питання. Ухвалений 31 січня 1918 р. закон Центральної Ради про встановлення норми землеволодіння у 25 десятин і конфіскацію великих володінь був скасований «Грамотою» гетьмана 29 квітня. Непевність становища селян та поміщиків викликала незадоволення з обох боків. Тому з перших кроків новий уряд приймав заходи до унормування становища. Для підготовки матеріалів до нового земельного закону й полагодження конфліктів між землевласниками та селянами були засновані губернські та повітові земельні комісії, а згодом — Вища Земельна Комісія, очолювана гетьманом. На початку листопада був затверджений проект земельної реформи. Усі великі земельні маєтки мали бути примусово викуплені державою за допомогою Державного земельного банку і розподілені між селянами не більше як по 25 десятин в одні руки. Господарства, які мали культурне значення, могли мати по 200 десятин.

Але це були лише проекти. Життя прямувало своїм шляхом. Поставлений окупаційним режимом, гетьманський уряд мусив підпорядковуватись його вимогам. 10 вересня 1918 р. окупаційні власті підписали з гетьманським урядом нову економічну угоду, за якою німці та австрійці одержали право вивезти 75 млн пудів хліба, необмежену кількість його насіння, велику рогату худобу (11 млн пудів живої ваги), 2 млн пудів м'ясних консервів, 300 тис. голів овець, 2 млн домашньої птиці, 460 тис. пудів сала, масла, сиру, 37,5 млн пудів залізної руди, 3 млн пудів марганцевої руди².

Виконання цієї угоди окупанти пов'язували з відновленням в Україні великого землеволодіння. Перший крок у цьому напрямку був зроблений, ще за часів Центральної Ради, у наказі фельдмаршала Ейхгорна про весняну сівбу. А 27 травня вийшов закон Української держави про право на врожай 1918 р., який визначав, що врожай з озимини належить власникам землі або орендарям, з яровини —

¹ Див.: *Винниченко В. Відродження нації*. Ч. III. С. 158.

² Див. докладніше: *Історія України: Курс лекцій*. Кн. 2. С. 158.

їсім, хто засівав землю, але вони мусили відшкодувати власникам (поміщикам) витрати на обробку й утримання землі, віддавати їм третину середньорічної орендної плати у цінах 1913—1917 рр., та ще й сплачувати державні податки.

На момент жнив 1918 р. був виданий «Тимчасовий закон про заходи боротьби з розрухою сільського господарства», згідно з яким поміщикам надавалося право використовувати примусову працю під час жнив. За ухилення від праці селянам загрожували великий грошовий штраф і навіть тюремне ув'язнення. Виконувався цей закон дуже своєрідно: при німецьких комендатурах створювалися спеціальні команди, очолювані «агрономічними» офіцерами.

Щоб одержати хліб і виконати свої обов'язки перед окупантами, гетьманський уряд прийняв ще один закон — «Про передання хліба врожаю 1918 р. у власність Української держави». Ним запроваджувалася державна монополія на хліб, тверді закупівельні ціни; весь урожай, за винятком визначеної нормою кількості для власного харчування й господарських потреб, виробник мав здати до хлібного бюро. У тих, хто ухилився від здачі, хліб могли просто реквізувати.

Все це викликало протест з боку селянства, який приймав форму повстань, що почалися ще в травні-червні 1918 р. і тривали майже весь час існування гетьманщини. За сім з половиною місяців існування гетьманату у боротьбі з селянськими повстаннями загинуло 30000 німецького та австрійського війська та 50000 українських селян, поклавших голову у повстанських загонах, або розстріляних карними експедиціями¹.

Велике ускладнення у будівництво гетьманської держави вносив брак українського війська. Гетьманський уряд прийняв проект, розроблений ще за часів Центральної Ради, про формування 8 корпусів, 4 кінних дивізій і т. ін., і почав його реалізовувати. 24 липня 1918 р. Рада міністрів ухвалила закон про загальний військовий обов'язок та затвердила план мобілізації армії. За літо ухвалено й закони про організацію військового судочинства, військово-санітарної служби та постачання. Мали були зорганізовані військова академія, 4 кадетські школи, 2 військові школи старшин для піхоти та по одній для кінноти, артилерії й технічної служби².

Мобілізація мала розпочатися у жовтні 1918 р.; тоді мали зібрати 85000 вояків, а в березні 1919 р. — 79000. Але

¹ Див.: Історія українського війська. У 2-х ч. Ч. 2. Львів, 1936. С. 424.

² Див.: Історія українського війська. Ч. 2. С. 425—426.

до справи мобілізації гетьманський уряд підходив дуже обережно: були серйозні побоювання, що загальна мобілізація молоді може привнести до армії збільшовичені елементи. З другого боку, справу гальмували вищі військові начальники, здебільше росіяни, а також німецьке військове командування, яке запевняло гетьмана, що для захисту України досить німецьких та австрійських військ. Але справа полягала в тому, що ні тим, ні другим сильна українська армія була не потрібна.

Розуміючи це, гетьман шукав обходні шляхи. Влітку 1918 р. він дав наказ військовому міністру О. Рогозі вжити заходів для поновлення організації козацтва як окремого стану населення і кадру армії. Козацтво як стан існувало в Чернігівській та Полтавській губерніях до революції 1917 р., коли його зрівняли з усім населенням.

16 жовтня 1918 р. гетьман окремим універсалом відновив козацтво, спочатку в цих двох губерніях та на Слобожанщині. До козаків належали нащадки козаків, але могли вступати до того стану й некозаки. Козаки кожної губернії складали кіш з кошовим атаманом, який підлягав гетьману. У кожному коші було кілька полків. На чолі козацтва стояла Велика Козацька Рада, головою якої виступав гетьман.

Поновленням козацтва гетьман хотів досягти дві мети: створити заможну, середньоземельну, з сильними історичними традиціями верству, а з другого — мати надійне, незіпсоване більшовицькою агітацією військо. Крім того, поновлюючи козацтво, гетьман сподівався втягти в орбіту Української держави інші козацькі землі — Кубань, Донеччину. Здійснити цей план гетьманський уряд не встиг.

Але були галузі, до яких окупаційний режим залишався байдужим, і тут гетьманський уряд проявив себе. Значними були досягнення гетьманського уряду в галузі освіти. Протягом літа 1918 р. було відкрито 54 українські гімназії, а наприкінці гетьманської доби їх було в Україні близько 150.

6 жовтня 1918 р. урочисто відкрито у Києві перший Державний Український університет, а 22 жовтня — другий Український університет у Кам'янець-Подільському.

За гетьманську добу було засновано Державний Український Архів, Національну Галерею Мистецтва, Український Історичний Музей, Українську Національну Бібліотеку, Український театр драми та опери.

Поміж науковими закладами перше місце належало Українській Академії Наук, урочисте відкриття якої відбулося 24 листопада 1918 р. Першим її президентом став професор В. Вернадський.

Надійшла до редколегії 27.11.95